RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 14 | december 2012

Resultaten NEM Meetnet Beek- en Poldervissen 2012

Muizenetende kikker

Een strandje paling

Bijtschildpad in Nederlandse wateren

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Baars (Foto: Matthijs de Vos, www.blikonderwater.nl)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg & Richard Struijk (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Aaf Verkade
Ad Kooij
Annemarie van Diepenbeek
Arnold van Rijsewijk
Arthur de Bruin
Bastiaan Walpot
Carolien van der Graaf
Cor Vos
Ferdinand Zant
Frank Spikmans
Geert Timmermans
Gerard Keizer
Harm Hofman
Henriëtte van der Loo
Johan Thissen
Kees Dekker
Mark Klerks
Martijn Schiphouwer
Maryan Verver
Matthijs de Vos
Rik Ubbink
Robert Naeff
Ron Hartman

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde
Ten Brink - Cross Media Solutions

Druk:
Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Gegevensautoriteit Natuur, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 Na 11 jaar herontdekt op Moerbleek: de rugstreeppad
4 Gaies!
5 Nog waarnemingen in je zakboekje? Geef ze door!
6 Reptielenproject Landgoed Boschoord: verrassende rijkdom
7 Biodiversiteit een handje helpen: de boomkikker
8 Gladde slang op heitje Hullenberg
9 Muizenetende kikker
10 Late waarneming larven bruine kikker
12 NEM Meetnet Beek- en Poldervissen
14 Monitoringsresultaten rivierprikken in de Kendel
17 Visreservaat in Leiden
18 Een strandje paling
18 Meerval in vijver kinderboerderij
18 Snoek op het strand
19 Uit de oude doos
19 Snelle actie noodzakelijk voor behoud aal
20 Portret van een exoot: De bijtschildpad
21 RAVON vissenweekend 2012: Hei- en Boeicop te Zuid-Holland
22 Drie nieuwe visatlassen
22 Activiteitenoverzicht
23 Contactpersonen
24 In the spotlight

4

9

12

21

Rivierdonderpadden, rivierprikken, exoten en verkeerde wetgeving

Naast natuurlijk weer veel interessants over reptielen en amfibieën (onder andere kikkers die zoogdieren eten) gaat het hoofdartikel van deze laatste Schubben & Slijm van dit jaar in op de resultaten van het Meetnet Beek- en Poldervissen. Met als heugelijk nieuws het verschijnen van visatlassen voor Gelderland, Noord-Holland en Flevoland, een mooie afronding van vele jaren van inventariseren door een groot aantal vrijwilligers in deze provincies.

Er is in 2012 door heel Nederland heen weer hard geschept, geschenen en gekeken. Van de zeven doelsoorten werden ruim 600 kilometerhokgegevens verzameld. Een erg mooi resultaat! Opmerkelijk is het grote aantal waarnemingen van rivierdonderpad dat tijdens nachtelijke zoektochten met de zaklamp verzameld is. Sinds 2011 werd de soort in maar liefst 222 kilometerhokken aangetroffen waaruit nog geen waarnemingen bekend waren. Opmerkelijk genoeg werd rivierdonderpad op veel plaatsen waar exotische grondelsoorten als de zwartbekgrondel en de Kesslers grondel de afgelopen jaren verschenen niet meer aangetroffen... Gezien de sterke uitbreiding van deze soorten is het raadzaam voorzichtigheid te betrachten met het vispasseerbaar maken van de vaak al eeuwenlang geïsoleerde bovenlopen van watersystemen waar zeldzame bodemgebonden soorten als beekprik en beekdonderpad voorkomen. Goed bedoelde herstelmaatregelen zoals de aanleg van vistrappen kunnen door concurrentie of predatie door exoten leiden tot verarming van de inheemse fauna waardoor ecologische doelstellingen buiten bereik komen. RAVON doet hier samen met de partners binnen het Nederlands Expertise Centrum Exoten (NEC-E) onderzoek naar. De spreuk “Bezint eer gij verbindt” van één van de partners, een autoriteit op het gebied van exoten, zou weleens van grote wijsheid kunnen getuigen.

Deze Schubben & Slijm bevat de de monitoringsresultaten van één van de zeldzame voortplantingsplaatsen van rivierprik in Nederland, waar het aantal paaiende dieren sinds 2007 onderzocht wordt. Nog niet zo heel lang geleden (halverwege de vorige eeuw) was de rivierprik als gevolg van de slechte waterkwaliteit en de aantasting van zijn paaigebieden zeer zeldzaam geworden in de Nederlandse en Europese rivieren. De soort is daarom opgenomen in de Habitatrichtlijn en er gelden landelijke instandhoudingsdoelstellingen. Sinds een aantal jaren nemen de aantallen van rivierprik weer toe en op enkele plaatsen in Nederland is zelfs voortplanting vastgesteld. Op de door RAVON-vrijwilligers gemonitorde plaats bestaat het paaibestand uit enkele tientallen tot hooguit een hondertal dieren in een goed jaar. Bij dergelijke lage aantallen kunnen de effecten van watervervuiling, habitatdegradatie en visserij groot zijn. Zeer groot was dan ook de verbazing toen bleek dat de status in de Flora- en faunawet van de rivierprik per 1 oktober jl. is vervallen en de soort is opgenomen in de Visserijwet zodat de soort door beroepsvissers bevist mag worden!
Het verleden heeft aangetoond dat vissen die vanuit zee het zoete water optrekken om zich voort te planten zeer gevoelig zijn voor bevissing op hun trekroute via de rivieren doordat de voortplantingspopulatie zich hier concentreert (ook als er een gesloten vistijd is). Het verdwijnen van soorten als steur, houting, elft en zalm is hier mede door veroorzaakt.
De afgelopen decennia zijn door Nederland en de aangrenzende landen honderden miljoenen geïnvesteerd in rivier- en beekherstellende maatregelen langs Rijn en Maas om trekvissen als de rivierprik terug te krijgen. Wat zou een kilo rivierprik opbrengen en hoeveel andere beschermde trekvissoorten zouden er als bijvangst in de netten van beroepsvissers belanden?

Jan Kranenbarg

Bij deze nieuwsbrief treft u als bijlage onze nieuwe herkenningskaart heikikker / bruine kikker aan. Veel plezier ermee!

Na 11 jaar herontdekt op Moerbleek: de rugstreeppad

Roepende rugstreeppad (Foto: Jelger Herder)

De rugstreeppad houdt van dynamisch gebied en is opgenomen in de Habitatrichtlijn. In lage dichtheden kan de soort zich jarenlang in het landschap verborgen houden. Oude waarnemingen hebben dan ook zeker betekenis voor deze soort. Vaak duurt het jaren voordat ze herbevestigd kunnen worden. Afgelopen zomer is de soort opnieuw gevonden op Moerbleek, een nat heideterrein op Landgoed De Utrecht in Esbeek, Noord-Brabant. Er komen hier maar liefst acht amfibieënsoorten voor. Elf jaar geleden werden hier in mei 2001 ook twee roepende rugstreeppadden gehoord, maar daarna werd deze soort niet meer gehoord of gezien. Tot afgelopen zomer.

Tijdens een natuurexcursie in juni klonk over de heide de roep van poelkikkers en een enkele bastaardkikker. Plotseling werd er ook een langer aangehouden, ratelende roep gehoord. Eerst één en vervolgens vielen twee anderen in. Na ongeveer een minuut stopte het koortje en werden alleen de poelkikkers nog gehoord. Nachtzwaluwen en veenmollen kunnen ook een ratelend geluid voortbrengen, maar de nachtzwaluw doet dat in de regel niet overdag en de veenmol komt in het gebied niet voor. Bovendien houdt het geluid van de veenmol ook veel langer aan dan dat van de rugstreeppad. Het was bijna zeker dat het rugstreeppadden waren geweest. Maar de rest van de middag werden ze niet meer gehoord. Daarom zijn we 's avonds met enkele deelnemers en de beheerder teruggegaan. In de schemering duurde het maar een paar minuten voordat de eerste rugstreeppad al gehoord werd. Even later riep er een koortje van tenminste vijf mannetjes. Ondertussen waren ook de nachtzwaluwen gaan roepen. De rugstreeppad is weer te horen op Moerbleek!

Arnold van Rijsewijk

(Dit bericht is ook verschenen op Natuurbericht.nl op 10 oktober 2012)

Gaies!

Tot grote verrassing van de eigenaar werd op 11 oktober jl. een jonge ringslang in een volière in Heerenveen aangetroffen. De gevederde bewoners van de volière, een koppel San Blas gaaien (*Cyanocorax sanblasianus*) hadden het nog jonge dier al te pakken en ze wisten er raad mee: ze hebben het verslonden. Gaies, die gaaien! In de omgeving van de woning worden regelmatig ringslangen gezien.

(Foto: Robert Naeff)

Nog waarnemingen in je zakboekje? Geef ze door!

De donkere dagen lenen zich goed voor het bijwerken van administratie, zoals het doorgeven van waarnemingen. Altijd leuker dan de belastingaangifte, toch? Heb je ergens op een kladje of in een zakboekje nog niet doorgegeven waarnemingen van amfibieën, reptielen of vissen? Gebruik de eerste de beste regendag dan voor dit klusje en geef ze door via www.telmee.nl of www.waarneming.nl. Niet alleen van de bijzondere soorten, maar ook van de gewone als bruine kikker en gewone pad, drie- of tiendoornige stekelbaars, zeeltjes of rietvoorntjes. Niet denken dat de levendbarende hagedis te gewoon is om door te geven: elke waarneming heeft waarde.

Jelger Herder & Richard Struijk

Zandhagedis (Foto: Annemarie van Diepenbeek)

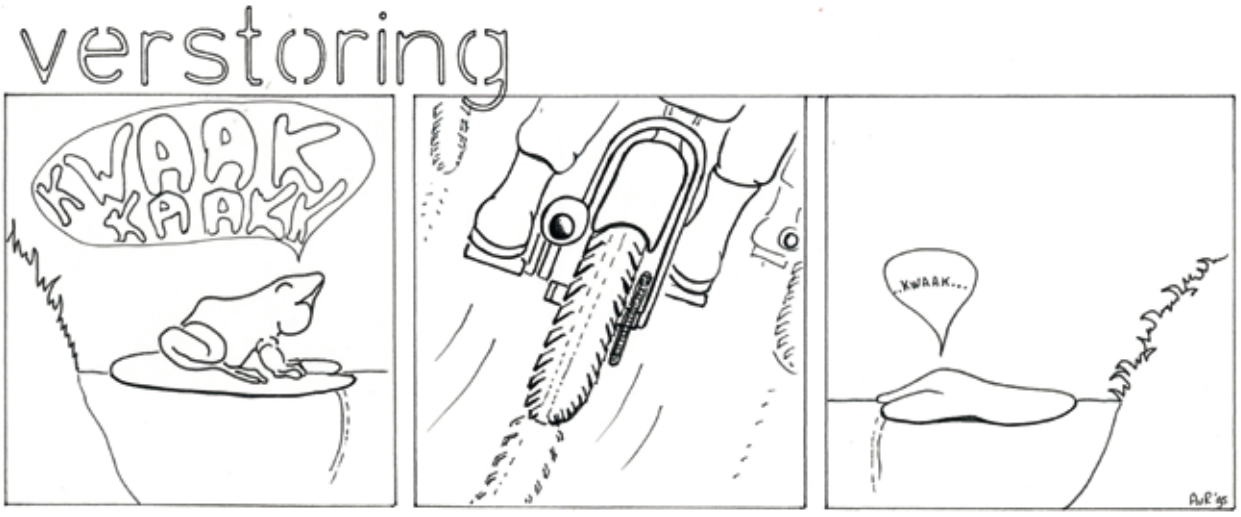

Cartoon: Arnold van Rijsewijk

Reptielenproject Landgoed Boschoord: verrassende rijkdom

Boschoord maakt deel uit van het Drents-Friese Wold. Houtproductie heeft er een hoofdfunctie, maar er is ook genoeg te melden over de natuurwaarden van het Landgoed van de Maatschappij van Weldadigheid. Zo onderzochten natuurvorsers er paddenstoelen en sieralgen. Maar het meest uitgebreide onderzoek van het afgelopen jaar was een inventarisatie van de in Boschoord voorkomende reptielen. De eigenaar van dit Landgoed wist namelijk niet of er reptielen voorkomen. Wij boden aan hierin duidelijkheid te brengen.

Landgoed Boschoord: Nederland in een notendop!

Wat een hoeveelheid functies in dit betrekkelijke kleine gebied van 650 ha! Middenin ligt een moderne psychiatrische instelling. Een provinciale weg doorsnijdt het gebied en er zijn vele wandel- en fietspaden, mountainbike- en huifkarroutes. Verder is het voor een groot deel bos: op rabatten wordt hout geproduceerd. Een modern gecertificeerd bosbouwbedrijf dus. Maar ook liggen her en der veentjes en vennetjes met hoge natuurwaarden en plekken waar geschiedenis is geschreven met grafheuvels. Het gebied had de 7e kolonie van Johannes van den Bosch moeten worden. In de 19e eeuw werden er zelfs al 25 koloniewoningen neergezet, waarvan er nu nog een aantal staat. En tussen dit alles door zie je heideveldjes en natuurontwikkelingsactiviteiten. Al met al een bijzonder gebied daar aan de zuidflank van het Drents-Friese Wold.

Inventarisatie

In Landgoed Boschoord wordt door wandelaars veel gebruik gemaakt van de gemarkeerde routes en er zijn ook anderssoortige gebruikers, die hun hobby in Boschoord beoefenen. Zo zijn er zo nu en dan tentenkampen van de scouting en ook zie je er crossfietsers en ruiters. Ondanks de aanwezigheid van

veel mensen kregen wij nooit meldingen van doodgereden hazelwormen, ringslangen of adders. Zouden die er niet zijn? Met deze kennis en vragen begonnen wij in maart 2012 met een inventarisatieproject. Eerst bekeken wij het hele landgoed op de meest kansrijke locaties voor reptielen. Vanaf eind maart tot begin oktober 2012 monitoorden wij deze locaties met enige regelmaat.
En om maar meteen duidelijkheid te scheppen: op het landgoed namen we dit jaar een kleine 50 reptielen waar. De ringslang, de levendbarende hagedis, de adder en de hazelworm zijn elk op verschillende plekken in Boschoord te vinden. De 7 adders werden op 3 verschillende plekken gesignaleerd en de ringslang op 4 verschillende locaties. Evenzo de levendbarende hagedis. De hazelworm is zelfs heel sterk vertegenwoordigd in Landgoed Boschoord! Die zit echt door het hele gebied.

De natuurwaarden
Voor de hazelworm is Landgoed Boschoord een waar paradijs; er zijn kennelijk weinig predatoren en de natte natuur is voor dit reptiel een ideale habitat. Op de fietspaden door het gebied wordt een enkele hazelworm platgereden; maar dit is niet te voorkomen. En een ieder kan soms toch de levende hazelworm op een warm zandpad tegenkomen en er van genieten. Zo ook van een ree, de vlinders of een steenrode heidelibel die in het gebied zijn te fotograferen!

In het bijzonder de veentjes en poelen zijn voor reptielen zeer geschikte zomerlocaties. In een productiebos zijn het kennelijk prima vluchthavens voor reptielen. Fijn voor deze dieren dat er zulke plekken in het productiebos zijn of worden ontwikkeld!! Het verhoogt de natuurwaarden van het landgoed.
De mate waarin adders, ringslangen en hazelwormen in Landgoed Boschoord voorkomen heeft ons verrast. In het gebied zijn naast de natte natuur weinig ruggen waar zij in holen kunnen overwinteren.

Bastiaan Walpot en Maryan Verver
(www.walpot.nl)

Biodiversiteit een handje helpen: de boomkikker

Zoals iedereen weet is de afgelopen decennia de biodiversiteit verschrikkelijk achteruit gehold. Met name doordat leefgebieden van soorten verdwenen dan wel versnipperd zijn. Vele jaren lang was het in de wetenschappelijke wereld *not-done* om de natuur een handje te helpen. Te helpen, wel te verstaan, door soorten opnieuw te introduceren op locaties waar ze uitgestorven waren. Dat moest “vanzelf” gebeuren, of anders maar niet.

Bij vogels is dat geen slechte tactiek, omdat die immers grote afstanden kunnen vliegen. Voor amfibieën, insecten, vlinders, om maar een paar soorten te noemen, is dat uiteraard veel moeilijker. Zo niet onmogelijk. Weg is weg. Gelukkig zijn de inzichten hierover recentelijk aan het veranderen. Als het biotoop uitermate geschikt is, is er niets tegen om de natuur een handje te helpen.

Zo zijn er recentelijk in het gebied Visvijvers (Valkenswaard) van Brabants Landschap boomkikkertjes uitgezet. Die blijken makkelijk uit eiklompen te kweken te zijn. En in plaats van een opbrengst (na predatie etc.) van 5% beginnen we dan met 95% jonge exemplaren bij het uitzetten. Dit jaar zijn hier daarom zo’n 750 exemplaren uitgezet. De bedoeling is het om dit een aantal jaren te herhalen en vervolgens via monitoren de resultaten af te wachten.

Ik mocht zaterdag 4 augustus jl. met beheerder Mari de Bijl mee op een van de eerste tellingen. De resultaten waren spectaculair. Althans voor mij. Hierbij een paar mooie voorbeelden van jonge boomkikkertjes op de braamstruiken die daarvoor uiteraard de afgelopen jaren speciaal gecultiveerd zijn. Ergo: hulde voor Brabants Landschap.

Cor Vos,
Werkgroep Natuur & Milieu van het IVN Asten/ Someren

(Foto’s: Cor vos)

Gladde slang op heitje Hullenberg

Afgelopen najaar deed Harm Hofman tijdens een monitoringsbezoek van zijn route op heitje Hullenberg een zeer onverwachte ontdekking: een juveniele gladde slang! Nu duikt de heimelijke gladde slang wel vaker op op plekken waar al jaren naar reptielen wordt gekeken, het is ieder jaar wel raak op een traject wat dat betreft, maar deze melding is wel heel erg bijzonder.

Heitje Hullenberg

Het heitje Hullenberg is een klein heideterrein vlakbij Bennekom dat door omwonenden en hondenuitlaatcentrales intensief wordt gebruikt. Sinds 1994 ligt hier ook een traject van het Meetnet Reptielen dat achtereenvolgens door gekende reptielspotters als Chris van de Bund (tot 2002) en Harm Hofman (vanaf 2003) is gemonitord.
Tijdens een trajectbezoek kon ik met eigen ogen zien hoe intensief het gebied door hondenbezitters en -uitlaters gebruikt wordt: er liep een 10-tal honden rond terwijl wij de zandhagedissen telden. Die zandhagedissen komen er ondanks (of juist dankzij?) die honden in hoge dichtheden voor (maximaal 91 zandhagedissen per bezoek).
Daarnaast leeft hier ook de hazelworm en worden er af en toe ringslangen waargenomen. In totaal hebben Chris en Harm dit traject 139 keer bezocht en daarbij 1975 keer een hagedis of slang gezien.

Gladde slang

Tijdens zijn laatste monitorbezoek van 2012, op 28 september jl. kwam Harm naast 53 zandhagedissen geheel onverwacht ook een juveniele gladde slang tegen. Nu is Harm wel wat gewend wat deze heimelijke soort betreft, want de afgelopen jaren zijn er op meerdere trajecten van Harm op de Veluwe gladde slangen (her)ontdekt. Toch is deze melding wel heel bijzonder want pas na 19 jaar(!) monitoren een soort op een traject ontdekken is wel erg straf. Deze waarneming roept derhalve een aantal vragen op, want is deze soort nu 19 jaar lang over het hoofd gezien of is er sprake van een recente (her)kolonisatie van het heitje?

Nieuwkomer of over het hoofd gezien?

Het heitje Hullenberg ligt nogal geïsoleerd in de bossen ten oosten van Bennekom. De dichtstbijzijnde populaties van de gladde slang liggen thans langs het spoor Ede-Arnhem, zo'n drie kilometer noordelijker. In het verleden zijn er dichterbij het heitje wel waarnemingen gedaan maar die zijn helaas minder precies qua plaatsaanduiding (kilometerhok). Aangezien Harm een juveniele gladde slang heeft waargenomen lijkt de conclusie

(Foto: Harm Hofman)

De vindplaats op heitje Hullenberg en de gladde slang waarnemingen in de omgeving.

gerechtvaardigd dat er momenteel een kleine groep gladde slangen rond het heitje Hullenberg leeft. Aangezien de gladde slang nogal honkvast is en vrijwel nooit meer dan 500 meter trekt lijkt het er sterk op dat deze soort al 19 monitoringsjaren over het hoofd gezien is want een kolonisatie vanuit nabijgelegen populaties zou moeten plaatsvinden door kilometers bos en is derhalve erg onwaarschijnlijk, temeer daar het geen eenzaam zwervend dier betreft maar een pas geboren juveniel.

Ingo Janssen

Muizenetende kikker

Van Henriëtte van der Loo ontvingen wij de volgende unieke foto met verhaal. Ron Hartman: *"In een van de twee tuinvijvers zat een groene kikker met een enorme prooi in zijn bek: een muis. Het lukt de kikker uiteindelijk niet de prooi naar binnen te werken."* Rob Koelman & Dick Becker van de Zoogdiervereniging konden aan de hand van de foto's bevestigen dat het om een huisspitsmuis gaat. Huisspitsmuizen hebben een pregnante geur, maar of groene kikkers daar last van hebben, geen idee... De tuin ligt in Doetinchem nabij de Beneden Slinge, omzoomt door bomen en struweel.

(Foto's: Ron Hartman)

Late waarneming larven bruine kikker

In een hoek van mijn tuin te Vleuten heb ik een vijver van ongeveer 1 x 1,5 meter. Bruine kikkers die in de tuin en buurt rondscharrelen zetten begin april daar hun eiklompen af. Als deze zijn uitgekomen ziet de vijver zwart van de kikkervisjes. Het vijvertje is natuurlijk veel te klein voor een paar duizend larven. En om de larven meer ruimte te geven heb ik een aantal larven overgeplaatst in enkele cementkuipen met waterplanten. Watersalamanders, die via overhangende grassen in de cementkuipen terecht komen, hebben zich rond gegeten aan de kikkerlarven. Ondanks dat bleven er genoeg over om als gemetamorfoseerd kikkertje uit de cementkuipen te kruipen.

Op 13 september 2011, bij het opruimen van een ruig hoekje in de tuin, zag ik een aantal pas gemetamorfoseerde bruine kikkertjes wegspringen. Toen ik in de vijver keek, zaten er een paar larven met pootjes en staart op waterplanten, gereed om de komende dagen aan land te gaan. In een van de cementkuipen, die het grootste gedeelte van de dag in de schaduw staat, zwommen een redelijk aantal larven nog rond, of lagen in de zon op

Een aantal larven van de bruine kikker hadden witte vlekken in de staartzoom. De larven hadden er, voor zover ik kon waarnemen, geen last van en ontwikkelden zich verder normaal. Het hoort volgens mij niet bij het normale kleurenpatroon van de staartzoom. Het zag er ook niet uit als een schimmel, maar wellicht heb je daar een microscoop voor nodig. Weet iemand wat dit is? Graag mailen naar: gjkeizerooo@ziggo.nl

Staartzoom met witte vlekken (Foto's: Gerard Keizer)

waterplanten. Toen ik wat beter keek, bleek dat er larven in alle stadia van ontwikkeling in de cementkuip voorkwamen. Van nog kleine onvolgroeide larven tot forse larven met voorpootjes. Verreweg de meeste larven hadden al kleine achterpootjes van zo'n 2 mm. De eitjes waar deze larven uit voortkomen, zijn dus begin april afgezet. En in september zijn het nog steeds larven! Ik heb geen idee wat de oorzaak is dat de larven zo langzaam zijn gegroeid. Ik denk dat het hoofdzakelijk met de temperatuur van het water te maken heeft en in mindere mate met het voedselaanbod in de cementbak.

Omdat het steeds kouder werd, verwachtte ik niet dat de larven snel genoeg zouden doorgroeien om nog voor de winter te metamorfoseren. Mochten ze nog wel tijdig metamorfoseren dan verwacht ik dat de ze te klein zijn om de winter te doorstaan. De cementkuip is niet in de grond ingegraven en zal bij een beetje vorst tot op de bodem bevriezen. Kikkervisjes zullen dit niet overleven. Ik weet dat larven van groene kikkers in het water kunnen overwinteren, maar van bruine kikkers is het mij onbekend. Ik heb besloten om de natuur een handje te helpen en de larven in een aquarium in de garage onder te brengen om te zien wat er verder zou gaan gebeuren. De temperatuur in de garage is hoger dan buiten en een radiator houdt de garage vorstvrij. Daarnaast heb ik een bakje ingericht met tuinaarde, bladafval en wat boomschors dat als schuilplaats kan dienen, om eventueel gemetamorfoseerde kikkertjes in op te vangen. Vanaf dat moment kon ik de ontwikkeling van de larven volgen. De ontwikkeling verliep normaal en al snel zaten er een aantal gemetamorfoseerde kikkertjes tegen de ruiten van het aquarium te kruipen. Op 19 december zijn er ongeveer 50 larven gemetamorfoseerd en zwommen er nog een stuk of 5 larven rond. Hiervan waren zelfs nog een paar zonder

(Foto's: Gerard Keizer)

zichtbare achterpoten. Op 16 januari 2012 zijn de laatste twee larven uit het water gekropen. In totaal zijn er 59 larven gemetamorfoseerd. De kleine kikkertjes ontwikkelden zich verder goed en reageren alert als je de bak open doet.

Gerard Keizer

NEM Meetnet Beek- en Poldervissen

Richard Struijk, Jan Kranenbarg, Arthur de Bruin & Martijn Schiphouwer

2012 was het tweede jaar van het NEM Meetnet Beek- en Poldervissen. De speerpunten van 2012 waren het verbeteren en verfijnen van de invoerportal (vissen.invoerportal.nl) en het verder in kaart brengen van de verspreiding van rivierdonderpad met behulp van de zaklamp. De soort kent een ruimere verspreiding dan altijd werd verondersteld, hoewel ook areaal verdwijnt. In 2012 is ook gewerkt aan het uitbreiden van het netwerk visvrijwilligers in Zeeland en Overijssel en zijn vrijwilligers actief begeleid bij het monitoren.

Zaklampexcursie bij de Wijde Blik; de rivierdonderpad werd hier op één locatie aangetroffen (Foto: Richard Struijk)

Onder vlonders en steigers zijn dikwijls grondels te vinden met de zaklamp (Foto: Jelger Herder)

Doelsoorten massaal gevonden!

In 2012 zijn de zeven doelsoorten van het Meetnet Beek- en Poldervissen in 648 kilometerhokken aangetroffen. Met name rivierdonderpad, bittervoorn en kleine modderkruiper zijn veelvuldig aangetroffen, maar ook voor de beekprik is veel inspanning geleverd en deze is in 38 kilometerhokken waargenomen. Naast onderlinge verschillen tussen de doelsoorten, zijn er ook duidelijke verschillen tussen provincies. In de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Gelderland zijn verreweg de meeste waarnemingen van doelsoorten ingevoerd. In de provincies Drenthe, Flevoland, Groningen en Zeeland ligt het aantal waarnemingen lager doordat de doelsoorten hier niet of minder algemeen voorkomen en dus ook minder worden aangetroffen tijdens het vissen.

Donderpad in de schijnwerper

Vanaf 2011 is sterk ingezet op het gebruiken van de zaklamp voor het inventariseren van de rivierdonderpad in wateren met (stort)steenoevers waar het schepnet niet goed toepasbaar is. Om in 2012 een verdere impuls aan het zaklampvissen te geven,

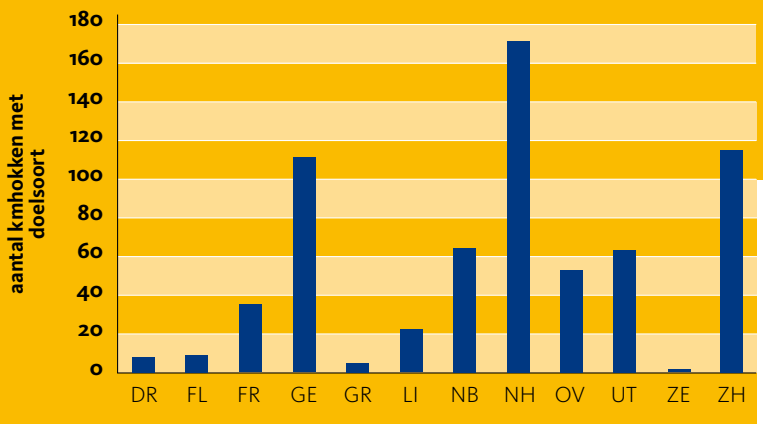

Tabel 1. Aantal kilometerhokken per provincie waar de doelsoort is aangetroffen (Bron: RAVON)

Nieuwe vissenwerkgroepen

In 2012 is een aanzet gegeven voor het oprichten van twee nieuwe vissenwerkgroepen, namelijk in Zeeland en Overijssel. In Zeeland starten de Stichting het Zeeuwse Landschap, Sichting Zeeschelp en RAVON met een vissenatlas (www.zeeland.vissenatlas.nl). Vrijwilligers die mee willen werken aan de Vissenatlas Zeeland kunnen zich aanmelden bij Pepijn Calle (p.calle@hetzeeuwselandschap.nl). Overijssel is door de aanwezigheid van verschillende watertypen, waaronder veel beken, een visrijke provincie. De laatste jaren was het aantal actieve schepnetvissers hier beperkt. Daarom heeft RAVON samen met een aantal mensen van Ecogroen Advies, die actief zijn op visgebied in deze provincie, het initiatief genomen voor het opzetten van een vissenwerkgroep Overijssel. Medio oktober is daartoe een viscursus georganiseerd met aansluitende excursie. Een week later is een tweede excursie georganiseerd. Lijkt het je leuk om mee te vissen in Overijssel meld je dan aan bij Arthur de Bruin (a.debruin@ravon.nl).

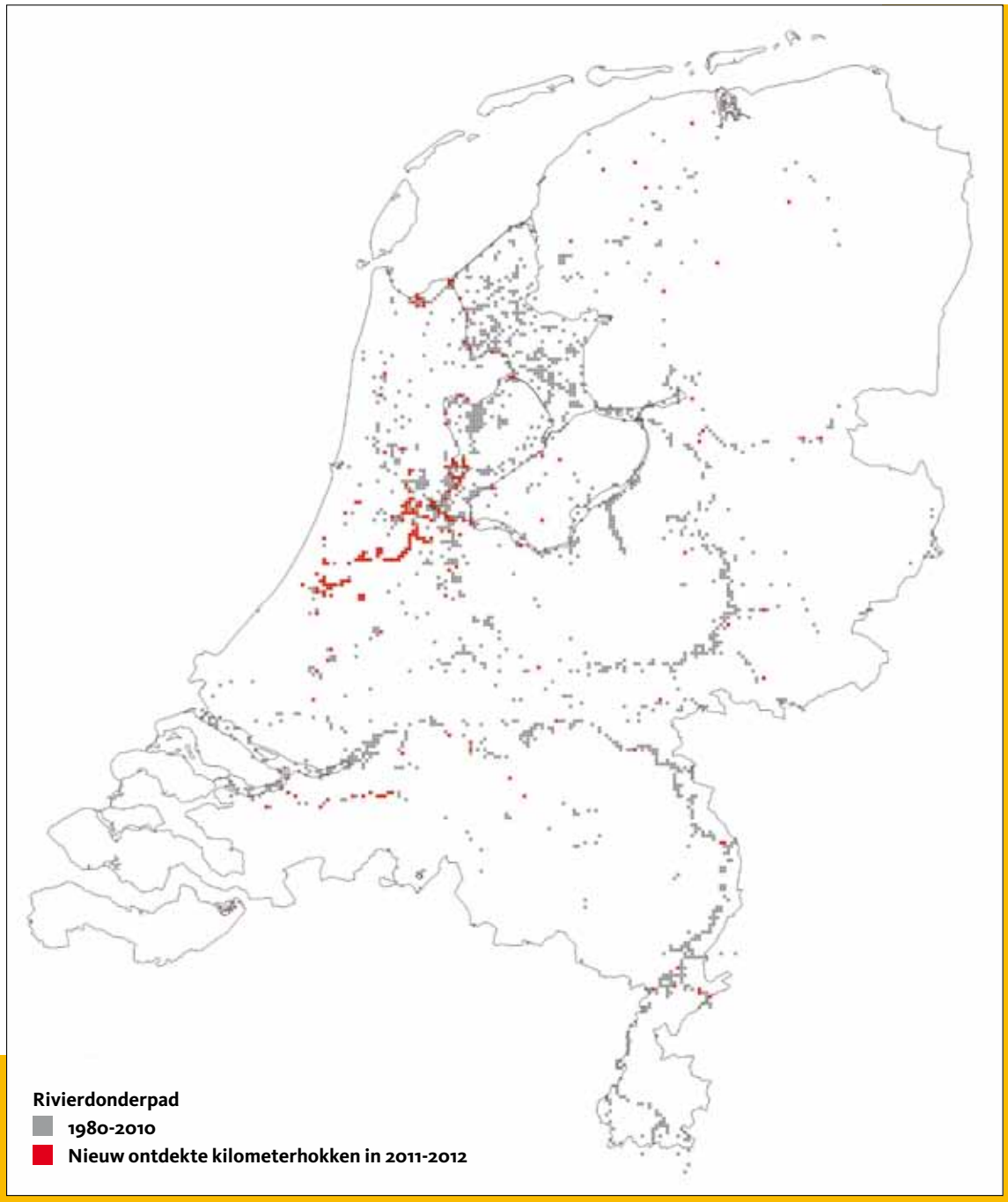

is de actie “Donderpad in de schijnwerper” georganiseerd. Hiervoor zijn in acht provincies tien nachtelijke “schijnexcursies” georganiseerd. De excursies trokken veel deelnemers en hebben geleid tot waarnemingen in 17 kilometerhokken. De aandacht voor het zoeken naar rivierdonderpad heeft geresulteerd in het mooie resultaat van maar liefst 137 kilometerhokwaarnemingen in 2012. Opmerkelijk is dat het schijnen ook geleid heeft tot veel nieuwe vindplaatsen in met name laag Nederland. Sinds de start van "Donderpad in de schijnwerper" in 2011 is de rivierdonderpad in maar liefst 222 kilometerhokken aangetroffen waar de soort voorheen nog nooit eerder was vastgesteld! Waarschijnlijk betreffen de nieuwe waarnemingen geen areaaluitbreiding, maar is de soort hier al lange tijd aanwezig. De rivierdonderpad is met de zaklampmethode gewoon veel beter te inventariseren waardoor de soort nu wel wordt waargenomen.
Op veel plaatsen waar exotische grondelsoorten als de zwartbekgrondel en de Kesslers grondel de afgelopen jaren verschenen zijn werd rivierdonderpad juist niet meer

Zaklampvissen in de binnenstad van Gorinchem. Het zicht in grachten is vaak verrassend goed (Foto: Jelger Herder)

aangetroffen. De soort lijkt weggeconcurreerd te worden door de exotische grondelsoorten die een vergelijkbare habitatvoorkeur hebben.

Laagdrempelig

Binnen het NEM Meetnet Beek- en Poldervissen kunnen vrijwilligers twee typen kilometerhokken claimen op http://vissen.invoerportal.nl. Enerzijds zijn dat kilometerhokken waar monitoring nodig is. Hierbij zijn herhaalbezoeken (doorgaans twee) noodzakelijk om tot goede trendbepalingen en trefkansen te kunnen komen. Na deze inspanning is het hok afgerond. Het is dus niet zoals bij de meetnetten van amfibieën en reptielen dat men zich voor meerdere jaren vastlegt!
Het andere type kmhok dat geclaimd kan worden, heeft betrekking op het alom bekende 'oude' Verspreidingsonderzoek waarbij het actualiseren van het verspreidingsgebied het doel is. Ook hier zijn herhaalbezoeken wenselijk (deze dragen namelijk bij aan trefkansbepaling), maar niet strikt noodzakelijk.

Claimkaart op invoerportal (vissen.invoerportal.nl) met onderscheid tussen monitoringsonderzoek en verspreidingsonderzoek (Bron: RAVON)

Monitoringsresultaten rivierprikken in de Kendel

In de winterperiode trekken jaarlijks grote aantallen rivierprikken (*Lampetra fluviatilis*) vanuit zee de Nederlandse rivieren op om zich voort te planten. Het merendeel van deze prikken paait in zijriviertjes en bovenlopen stroomopwaarts van ons land. Op enkele plaatsen, waaronder de Drentsche Aa, de Roer en de Kendel, wordt echter ook gepaaid in Nederland. De populatie in de Kendel is de afgelopen jaren, als onderdeel van het NEM Meetnet Beek- en Poldervissen, gemonitord.

Levenscyclus van de rivierprik

Volwassen rivierprikken zijn parasieten. Ze voeden zich langs de kust en in estuaria met weefsel en lichaamsvocht van vooral kabeljauw- en haringachtigen. Ze zuigen zich met hun mondschijf vast aan deze vissen en maken met hun gespierde met kraakbeen versterkte tong een opening in de huid van hun slachtoffer.
Voor de voortplanting trekken rivierprikken, vanaf het begin van de herfst, bij een lengte van 30-45 cm, vanuit zee naar grindbanken in snelstromende delen van rivieren en beken. De

Rivierprik-monitoring in de Kendel (Foto: Jelger Herder)

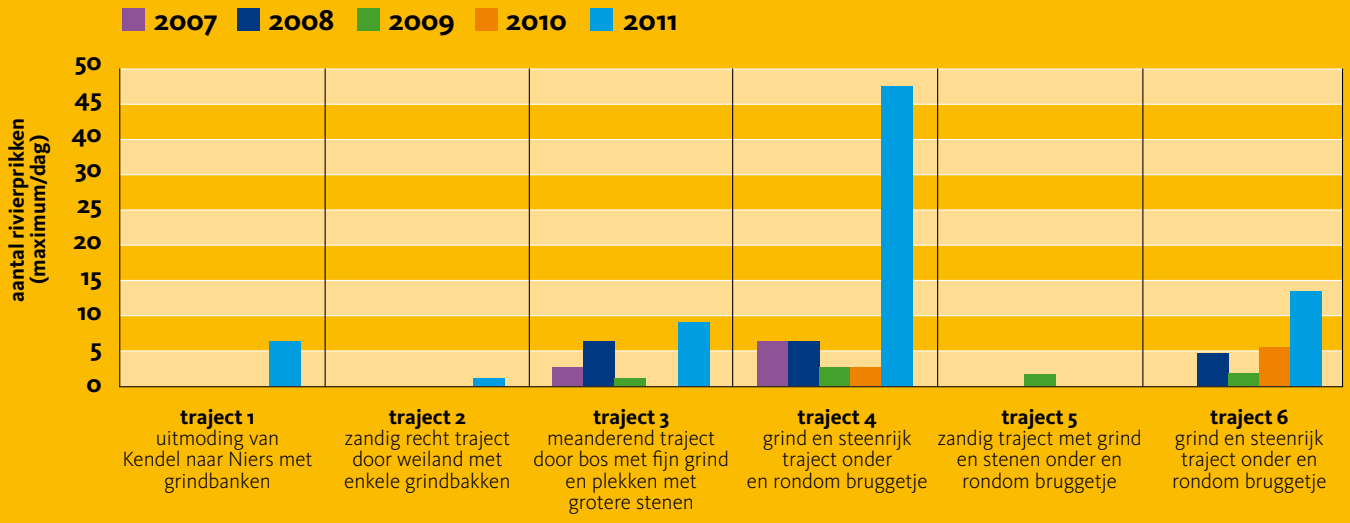

Jaarlijks aantal aangetroffen rivierprikken in de Kendel per teltraject

paai vindt plaats in nestkuilen in de periode maart - mei. Tijdens de paring zuigt het vrouwtje zich vast aan een steen, terwijl het mannetje zich aan haar kop vastzuigt. Het mannetje draait zijn lichaam strak om het vrouwtje, waarbij eitjes vrijkomen en bevrucht worden. Na de voortplanting sterven de prikken. De larven groeien op in detritusrijke bodems stroomafwaarts van de paaiplaatsen. Ze hebben geen ogen en filteren voedseldeeltjes uit het water. Na zo'n vier jaar in de slibbodem metamorfoseren de larven vanaf het eind van de zomer bij een lengte van circa 13 cm, en krijgen ogen en een zuigmond, waarna ze naar zee trekken om verder op te groeien.

Onderzoeksgebied in de Kendel

De Kendel is een middelgrote beek van 25 kilometer lang. Ze ontspringt bij Weeze (Duitsland) en komt uit in de Niers, die na negen kilometer in de Maas uitmondt.
Het monitoringsgebied ligt in de benedenloop van de Kendel vanaf de uitmonding in de Niers tot circa 1,2 kilometer stroomopwaarts. De beek meandert hier licht, bevat een aantal stroomversnellingen met grindbanken en onderspoelde oevers en wordt grotendeels begeleid door bomen. De Nederlandse delen van de Kendel en de Niers zijn in beheer bij Waterschap Peel en Maasvallei. De Duitse delen zijn in beheer bij het Niersverband.

Monitoren paaiende prikken op basis van zichtwaarnemingen

Nadat op 13 april 2007 een adulte rivierprik met het schepnet in een holle oever was gevangen, is gestart met het zoeken op zicht naar paaiende prikken in het benedenstroomse traject van de Kendel. Op 15 april, bij het volgende bezoek werden, tot grote vreugde van de waarnemers, tien paaiende dieren verspreid over twee paaiplaatsen aangetroffen. Daarop werd besloten om het voorkomen van rivierprikken in de Kendel te gaan monitoren om meer duidelijkheid te verkrijgen over de omvang van de

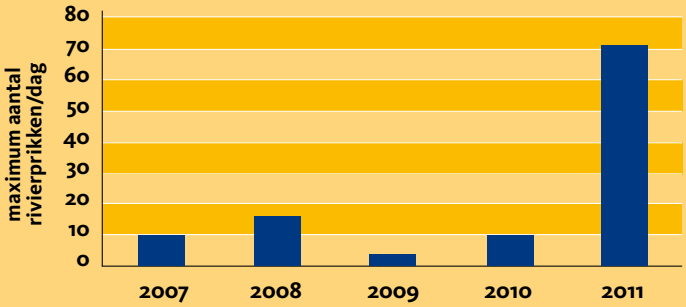

Maximum aantal rivierprikken op één dag gedurende de monitoringsperiode (Bron: RAVON)

paaipopulatie, het aantal paaiplaatsen en de paaiperiode. Binnen het onderzoeksgebied werden hiervoor jaarlijks zes trajecten twee tot vier keer per week bezocht in de periode maart-mei:

- traject 1 (monding), uitmonding van Kendel naar Niers met grindbanken;
- traject 2 (benedenloop), zandig recht traject door weiland met enkele grindbanken;
- traject 3 (bos), meanderend traject door bos met veel fijn grind en plekken met grotere stenen;
- traject 4 (brug 1), traject met grind en stenen onder en bij bruggetje;
- traject 5 (brug 2), meer zandig traject met grind en stenen onder en bij bruggetje;
- traject 6 (brug 3), traject met grind en stenen onder en bij bruggetje.

Traject 1 tot en met 3 grenzen aan elkaar. De trajecten 4, 5 en 6 zijn niet aaneengesloten. De tussenliggende beekdelen zijn meer zandig van aard en werden enkele keren tijdens de paaiperiode bezocht. Daarbij werden nooit paaiende rivierprikken aangetroffen.

De afgebeelde figuur toont het jaarlijks aantal aangetroffen rivierprikken per onderscheiden teltraject. Traject 4 vormde duidelijk de belangrijkste paaiplek voor rivierprik. Hier werden ieder jaar nestkuilen met dieren gevonden en het aantal dieren was hier het hoogst. Doorgaans werden hier maximaal vijf tot tien paaiende dieren geregistreerd. Het jaar 2011 was uitzonderlijk. In dit jaar werden op dit teltraject maximaal 47 dieren verspreid over drie paaikuilen vastgesteld. Bij de brug in traject 6 werden in vier (2008, 2009, 2010, 2011) van vijf onderzoeksjaren rivierprikken aangetroffen. Het maximum aantal dieren varieerde hier van twee (2009) tot vijftien, verdeeld over vier paaikuilen (2011). Ook in het meanderende bosrijke traject 3 werden ieder jaar, uitgezonderd 2010, paaiende rivierprikken gevonden. In 2007, 2008 en 2009 ging het om één paaikuil met één tot maximaal zeven dieren. In 2011 werden hier drie paaikuilen vastgesteld waarin samen tot maximaal tien dieren werden gezien. In traject 5 (brug 2) werden alleen in 2009 twee rivierprikken aangetroffen.

Monitoring van rivierprik bij een paailocatie onder een bruggetje (Foto: Frank Spikmans)

Kenmerken van de paaiplaatsen

Alle paaikuilen werden gekenmerkt door de aanwezigheid van grof substraat (kiezels met een diameter van meer dan drie centimeter of puin) en hogere stroomsnelheden. Hiernaast lijken bruggen plaatsen te zijn die geprefereerd worden. Hier bevonden zich de aanwezige paaikuilen vooral in het stroomopwaartse deel net voor of net onder de brug, in het gebied waar het beekprofiel door de constructie van de brug vernauwd wordt. Ook veel andere paaiplaatsen leken zich op een plaats met een vernauwing (o.a. in het water gevallen takken) of verbreding (uitmonding naar Niers) te bevinden. Waarschijnlijk zijn de omstandigheden op dergelijke plaatsen (schoongespoeld grind en zuurstofrijk water) gunstig voor de ontwikkeling van eitjes. In traject 2 waar niet gepaaid werd ontbraken deze omstandigheden.

De stroomsnelheid onder de brug in traject 4, waar het hoogste aantal rivierprikken is waargenomen, is in 2010 gemeten. Deze is daar op de bodem van de Kendel gemiddeld 24 cm/s en aan het oppervlak 59 cm/s. Vijftien meter stroomopwaarts van de brug is de stroomsnelheid op de bodem 19 cm/s en aan het oppervlak 36 cm/s.

Paaibedden bij traject 1. Opvallend is het schone grind dat door de rivierprik is omgekeerd te midden van met alg begroeid grind; op deze manier zijn paaiplaatsen op te sporen (Foto: Frank Spikmans)

Het verloop van de paai in de tijd

Het blijkt dat rivierprikken vanaf eind maart tot de eerste helft van april in de Kendel verschijnen waarna direct of binnen enkele dagen paaiactiviteit wordt waargenomen. De paai houdt vervolgens één tot ruim twee weken aan waarbij er soms een tussentijdse periode met minder paaiactiviteit is die verband lijkt te houden met een daling van de temperatuur. Het is opvallend dat de paai bijna ieder jaar in vrijwel dezelfde periode (9-25 april) valt. In 2007, 2008, 2009, 2010 werden de meeste paaiende dieren waargenomen op respectievelijk 15, 13, 17 en 19 april. In 2011 werd reeds eind maart paai waargenomen en het hoogste aantal (72 exemplaren!) al bereikt op 3 april.

Omvang paaipopulatie

Wij ontdekten de paaiplaats van de rivierprik in 2007, maar uit gesprekken met bewoners van Hommersum bleek dat de rivierprikken al lang uit de Kendel bekend waren.

Tijdens de hele paaiperiode worden zeker niet steeds dezelfde rivierprikken geteld. Prikken komen, prikken gaan en sterven. Het totaal aantal exemplaren dat de Kendel bezoekt is daardoor in feite onbekend. De indruk bestaat dat de omvang van de

paaipopulatie in de Kendel van jaar tot jaar fluctueert van enkele tientallen tot ongeveer honderd exemplaren.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar het Waterschap Peel en Maasvallei (Erik Binnendijk) voor de betredingsvergunning. Aan de monitoring werkten Dick Bekker, Jeroen Bosveld, Karin Didderen, Martijn Dorenbosch, Wim van de Heuvel, Gerlof Hoefsloot, Nils van Kessel, Iringo Kovacs, Maaike Pouwels, Matthijs de Vos en Tonnie Woeltjes mee. Wilhem Bodden, inwoner van Hommersum, vertelde ons over de geschiedenis van de prikken. Hans-Joachim Köpp, archivaris van de stad Goch, en Paul Thissen leverden literatuur.

Literatuur

Voor meer informatie over de resultaten van het onderzoek verwijzen wij naar de onderstaande publicatie waarin de resultaten van het onderzoek meer uitgebreid beschreven zijn.

Kranenbarg, J., F. Spikmans, J.B.M. Thissen, A. de Bruin & J.E. Herder, 2012. Rivierprikken in de Kendel. Natuurhistorisch Maandblad 101(12): 254-261

Jan Kranenbarg, Frank Spikmans, Johan Thissen, Arthur de Bruin & Jelger Herder

Rivierprik (Foto: Jelger Helder)

Visreservaat in Leiden

Het water in het gebied tussen Havenkade en Nieuwe Rijn, moet een tijdelijk visreservaat worden. Zo kan een goede inventarisatie van alle vissoorten in dat gebied worden gemaakt. Het zou het eerste binnenstedelijke visreservaat van Nederland zijn.

Dat wil Onder Water in Leiden (OWL) een groep bewoners in dat gebied met interesse in de natuur in hun leefomgeving. Sinds 2011 houdt OWL de visstand in het wijkje in de gaten. Volgens Aaf Verkade, oprichter van OWL, levert dat monitoren de beste resultaten op in een gebied waarin de vissen zo min mogelijk worden verstoord door externe factoren. Daarmee bedoelt zij vaarverkeer en vissers. *"In onze wijk boffen we enorm dat er weinig bootverkeer is vanwege doodlopende singels en grachten. Een tweede zeer positieve invloed op het onderzoek zou een visverbod in het onderzoeksgebied zijn. Zo kan er door de vissen flink worden gepaaid. Daarom wil ik het gebied graag kraamkamer noemen."* Verkade vraagt de Leidse politiek dan ook het gebied aan te wijzen als tijdelijk visreservaat. Het onderzoek zou 3 tot 5 jaar moeten duren. „In die periode gaat OWL de visstand in kaart brengen, terwijl er in die periode een tijdelijk en lokaal hengelverbod moet gelden."
OWL wil na afloop van het onderzoek de resultaten delen met de gemeente, de Hengelaarsbond voor Leiden en omstreken en het Hoogheemraadschap. „Want zij streven allemaal hetzelfde na, meer kennis van de natuur onder water, een gezonde visstand, helder water, voorlichting aan stadsgenoten en plezier van de Leidse grachten."

Verkade heeft al met de Hengelaarsbond gesproken over haar initiatief en die heeft daar positief op gereageerd. Dat wordt bevestigd door voorzitter Wouter Westerkamp van de Hengelaarsbond met meer dan 4000 leden. *"Betere kennis van de natuur onder water kan de visstand alleen maar ten goede komen. Als uit het onderzoek in dat gebied blijkt dat er door de vis bij de Haven met rust te laten, meer vis in Leiden komt, steunen we een algeheel visverbod in dat onderzoeksgebied. Dan zijn wij ook bereid vanuit onze bond controleurs in te zetten en voorlichting aan vissers te geven."*

(persbericht uit Leidsch Dagblad 25 november 2012)

Een strandje paling

Onlangs meldde Ferdinand Zant aan RAVON dat hij eind oktober op twee zandstrandjes tussen Beuningen en Ewijk tien dode palingen had gevonden. Allen waren het flinke dieren. Enkele dagen later vond hij op meerdere strandjes richting Ewijk nog zeker vijftig dode exemplaren. Afgaande op de foto's betreft het deels zogenaamde knakalen, de overige dieren zijn mogelijk inwendig beschadigd. De oorzaak van de beschadigingen is onbekend. Mogelijke veroorzakers zijn de turbines van waterkrachtcentrales, gemaalpompen of scheepsschroeven.

(Foto's: Ferdinand Zant)

Meerval in vijver kinderboerderij

Bij het leegpompen van een vijver op de kinderboerderij in het centrum van Alblasserdam, werd onlangs een Europese meerval gevangen. De vijver, circa 20 x 20 meter groot, moest voor onderhoudswerkzaamheden droog worden gepompt en naast de zeelt, snoek en vele voorntjes, kwam dit exemplaar tevoorschijn. Medewerkers van de gemeente hebben het dier weer losgelaten. Omdat het een geïsoleerd water betreft, moet de vis ooit zijn uitgezet.
(Foto: Ad Kooij)

Snoek op het strand

Op zondag 11 november vond Rik Ubbink een snoek van ongeveer 50 cm op het strand ten noorden van de uitwatering bij Katwijk. Snoek is bij uitstek een zoetwatervis die niet in staat is het zout van de zee te verwerken. Hij is waarschijnlijk via de uitwatering (een soort stuw) uitgespoeld, en als de snoek toen nog niet dood was is hij daarna snel doodgegaan. Het is een vrij uitzonderlijke melding die inmiddels in de databank van RAVON is opgenomen.

(Foto: Rik Ubbink)

Uit de oude doos

De prik. — Zoals wij in ons vrijdagnummer reeds meldden werd door de heer Stoltenborg te Laag-Keppel in de Oude IJssel een prik gevangen. Deze vis, die niet in onze wateren thuis hoort, lijkt op een paling. In tegenstelling tot deze vis heeft de prik echter vinnen en een zuigbek. Op de plaats, waar andere vissen kieuwen hebben, bevinden zich bij de prik zeven kleine openingen. Een foto van de prik

Hoewel zelden, komen ook onder visschen Albino's voor. Een visscher heeft onlangs een z.g. Albino-snoek gevangen. Het exemplaar is aan den Haagschen Dierentuin afgestaan. (Foto: Schimmelpenningh.)

N.R.C. 11 Maart 1943

Meerval gevangen in IJsselmeer

Leeuwarder Crt 2-X-1973

MAKKUM — Schipper Bas de Haan van de WON 29 uit Makkum bracht gisteren aan de visafslag een meerval aan, die in het IJsselmeer was gevangen. Het dier, tachtig centimeter lang en ongeveer acht pond zwaar, was aangetroffen in fuiken bij het Dijksmagazijn te Kornwerderzand, op de Afsluitdijk. Deze zeldzame vangst is meegegeven aan een vishandelaar, die de meerval zou afgeven bij het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek in IJmuiden.

Indertijd brachten dezelfde vissers (de heer De Haan werkt samen met schipper A. Koornstra) een „gouden paling" aan, eveneens een merkwaardige vangst. Wat de meerval betreft, deze vissoort met een „snor" komt in Nederland alleen voor in de Westeinder Plassen en in de Ringvaart van de Haarlemmermeer. Daar bereiken ze maximaal een lengte tot 1,80 meter. Een dozijn jaren geleden was er eentje gesignaleerd in de Kleine Wielen, die er vele jaren eerder eens was uitgezet door een man, die het dier kwijt wilde uit zijn aquarium, omdat het alle andere vissen opvrat. Meervallen komen onder meer veelvuldig voor in Rusland. Onder gunstige omstandigheden werden ze daar 2,50 tot 3 meter lang. Er is in de Dnjepr eens een record-vangst gedaan: ene meerval van vijf meter lengte met een gewicht van 306 kilo.

Record-paling

Uit een fuik in het IJsselmeer viste Jan Keyzer van de Volendam 119 woensdag een enorme paling.

Het beest werd gemeten bij het onderzoeksinstituut RIVO in IJmuiden (foto), waar werd vastgesteld dat de paling 135 cm lang is en zeven kilo weegt.

Het oude record was 127 cm.

FOTO: ANP Nieuws van de Dag 6-9-1976

Snelle actie noodzakelijk voor behoud aal

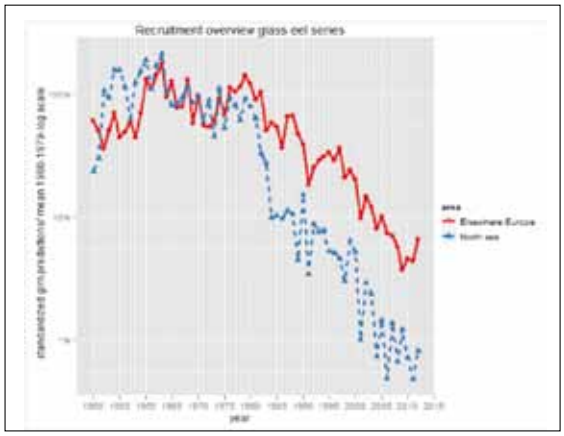

In november is er door ICES (International Council for the Exploration of the Sea) een advies over de Europese aal gepubliceerd. Hieruit blijkt dat de status van deze soort nog steeds zeer kritiek is en dat snelle actie noodzakelijk is. ICES stelt dat alle antropogene sterfte (zoals visserij, waterkracht en watervervuiling) die effect hebben op het reproductiesucces zo ver mogelijk moeten worden teruggedrongen tot dat er duidelijk bewijs is dat zowel de hoeveelheid jonge aal als het bestand aan volwassen dieren weer toeneemt. De aal recruteringsindex voor de Noordzee is nog maar 1% ten opzichte van de periode 1960-1979. Het volledige ICES advies is te bekijken op www.ices.dk

De bijtschildpad

(Foto's: Peter Paul van Dijk)

Het afgelopen decennium is de bijtschildpad *(Chelydra serpentina)* enkele malen in het nieuws geweest omdat hij in Nederlandse wateren is aangetroffen en gevaarlijk is. Kinderarmpjes zouden moeiteloos afgebeten kunnen worden. Hoewel de soort een ongekende bijtkracht heeft, is het sensatiegehalte hoog. De soort vindt zijn natuurlijke verspreiding oostelijk van de Rocky Mountains van zuid Canada tot zuidelijk Texas.

Uiterlijk

De soort heeft een breed ovaal schild met op het rugschild drie zichtbare kielen. De achterrand van het schild is gekarteld. Het schild is donker bruin tot zwart van kleur. Het buikschild is opvallend klein en kruisvormig. Afhankelijk van het verspreidingsgebied kan de schildlengte tot 50cm reiken. Een reden voor het vaak overdreven formaat is ook te vinden in de relatief lange en zwaar geschubde staart die deze schildpad bezit. De bijtkracht van deze soort is groot en vindt zijn oorsprong in de brede kop en scherpe kaken. Het bijpassende humeurige karakter maakt het een dier waar voorzichtig mee omgegaan moet worden. De schildpad heeft een vrij lange nek en kan zeer snel bijten (onderschat dat niet!).

Waarnemingen bijtschildpad t/m 2012 (Bron: NDFF/RAVON)

Ecologie

De bijtschildpad is weinig kritisch voor verschillende watertypes, maar lijkt een voorkeur te hebben voor wateren met een zachte bodem. Dit heeft te maken met zijn overwintering en jachtmethode. Vissen, maar ook andere prooidieren zoals insecten, zoetwaterkreeften en zelfs zoogdieren en vogels worden razendsnel gegrepen als de kans zich voordoet. Toch bestaat een groot deel van het voedsel in de oorspronkelijke habitat uit plantaardig materiaal. Een aspect wat ook bij andere in Nederland voorkomende uitheemse waterschildpadden is beschreven.
De soort is zeer koudetolerant en is zelfs actief onder het ijs waargenomen. De winterslaap wordt vrijwel altijd onder water gehouden. Zonnende dieren worden niet vaak gezien en de levensstijl is erg aquatisch. De soort is over het algemeen dagactief, maar kan ook nachtelijke activiteit vertonen.

Waarnemingen in Nederland

Tot dusver zijn er geregistreerde waarnemingen uit Overijssel, Drenthe, Friesland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg bekend. Het gaat in veel gevallen om bijtschildpadden die zijn gevangen en in opvangcentra zijn beland. Omdat de soort minder zichtbaar is dan andere uitheemse schildpadsoorten, zullen er beslist nog meer bijtschildpadden in Nederlandse wateren voorkomen.
Het is een geharde soort die de winters in Nederland moeiteloos kan verdragen. In gevangenschap worden dieren af en toe in vijvers gehouden waar ze zonder enig probleem strenge vorst weerstaan. Waarschijnlijk is de soort de meest winterharde uitheemse zoetwaterschildpad die we in Nederland kennen.

Voortplanting

Bijtschildpadden produceren grote legsel van gemiddeld 26-55 eieren. Er zijn zelfs legsels van meer dan 100 eieren bekend uit Nebraska, maar dit is uitzonderlijk. Vers gelegde eieren zijn 26-28 mm in doorsnee en wegen ca. 9-12 gram. De soort kent een bijzondere geslachtsbepaling waarbij lage (<20°C) en hoge (>29°C) incubatietemperaturen allen vrouwtjes opleveren en intermediaire (23-24°C) alleen mannetjes oplevert. Temperaturen daartussen leveren zowel mannelijke als vrouwelijke dieren op. Dit is het zogenaamde TSD II mechanisme (TSD = Temperature Sex Dependant). Eieren komen na 75-100 dagen uit, meestal in de herfst. Er zijn meldingen bekend van in het nest overwinterende juveniele bijtschildpadden (niet in Nederland). Voortplanting in de vrije natuur in Nederland is tot dusver niet vastgesteld, maar huidige omstandigheden benaderen de minimale voorwaarden wel. Echter, omdat de soort niet in zeer grote aantallen gehouden wordt, bestaat (momenteel) geen gevaar voor het ontstaan van een populatie.

Mark Klerks & Richard Struijk

RAVON vissenweekend 2012: Hei- en Boeicop te Zuid-Holland

Dit jaar ben ik voor het eerst mee geweest op het RAVON Vissenweekend dat van 21 t/m 23 september plaatsvond. Vergelijkbare veldwerkweekenden kende ik voornamelijk uit de zoogdierwereld (vleermuizen en muizen). Het was wel even wennen dat ik de enige vrouwelijke deelnemer was (noot redactie: dames voelt u niet afgeschrikt: in 2010 & 2011 waren er meerdere vrouwelijke deelnemers!).

Vrijdag 21 september 2012: vissenquiz
Nadat iedereen was binnengedruppeld en zijn eerste biertje had, begon de jaarlijks terugkerende vissenquiz. De winnaar van vorig jaar, in dit geval Theo de Jong, maakt de quiz van dit jaar. Een deel van de vragen had ditmaal betrekking op bijnamen en oude volksnamen van vissen. Ik vond de quiz moeilijk en was daarin niet de enige. De winnaar van dit jaar is Richard Struijk, wat officieel gevierd werd met de uitreiking van de 'oerdegelijke' wisselbeker. Met kneedgum of kauwgom was de plastic ere vis op de tevens plastic uitziende beker bevestigd.

Zaterdag 22 september (overdag): poldervissen
Na het gezamenlijke ontbijt en een korte toelichting over het gebied en de te onderzoeken 'witte' kilometerhokken gingen we in groepjes op pad. Het onderzoeksgebied was de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. De focus lag hier op de grote modderkruiper, kleine modderkruiper en bittervoorn, maar uiteraard werden alle vissen met enthousiasme opgeschept en gedetermineerd. Op de eerste potentiële grote modderkruiper locatie was iedereen direct actief aan het scheppen en binnen de kortste keren had bijna iedereen van mijn groepje er één of meerdere grote modderkuipers uit getrokken. Op een andere locatie met twee wielen/kolken langs de Lek was het opvallend dat op de ene locatie vrijwel alleen kroeskarpers werden gevangen en op een andere locatie alleen giebels.

Zaterdag 22 september (avond): zaklampvissen
Na een dag actief scheppen stond bij terugkeer op de accommodatie een lekkere barbecue gereed. Dat smaakte best, zo in het laatste zonnetje. Aansluitend verzorgde Edo Goverse een presentatie over zijn zaklamponderzoek in Noord-Holland. Vooral voor moeilijk te vangen vissen, die zich overdag tussen de stenen verschuilen en 's nachts actief zijn, is dit een goede methode. Edo heeft zo ruime ervaring opgedaan met onderzoek naar de verspreiding van rivierdonderpad en exotische grondels (met name zwartbekgrondel) in en om Amsterdam. Gunstig is dat het onderzoek ook, of misschien wel juist in de winter kan ▶

worden uitgevoerd. Met een sterke zaklamp zijn deze soorten van bovenaf goed herkenbaar op ondiepe stenige plekken langs de oever.
Na de lezing gingen we het zaklampvissen in de praktijk uitproberen. Geweldig wat je 's avonds allemaal tegenkomt in het water: paling, snoek, krabben, kreeften, baarzen, scholen voorntjes en zwartbekgrondels. Helaas geen rivierdonderpadden, maar het was een mooie ervaring. Ik heb na afloop meteen maar zo'n sterke zaklamp besteld, want met mijn eigen zaklamp (die ik gebruik voor vleermuisonderzoek) zag ik lang zo veel niet.

Zondag 23 september: koffiegebrek & zegenvisserij
De ochtend begon slecht: de koffie was op! Gelukkig konden zelfs de meest notoire koffiedrinkers vol goede moed aan het zegenvissen beginnen. De kribvakken van de Lek waren als onderzoekslocaties geselecteerd. Je moet goed opletten of er een schip voorbijkomt; wat een stroming en golfslag geeft dat! Het net en de emmers werden zo weggespoeld. Voor mij was het zegenvissen een nieuwe ervaring. Het is best zwaar om het net door het water te trekken, maar erg leuk omdat je heel andere soorten vangt dan met schepnet in poldersloten. We hadden platvissen (botje) en veel alver, kolblei en roofblei. Voor mij was het nieuw om deze soorten en van dit grote formaat in het echt te zien. We hadden ook een juveniele zwartbekgrondel. Heel duidelijk kon je al de zwarte vlek op de rugvin herkennen.
Ik vond het een leuk, interessant en gezellig weekend. Ik heb veel enthousiaste mensen leren kennen en natuurlijk ook veel bijgeleerd over de vissen en het vissen. Dus wat mij betreft: tot volgend jaar!

Carolien van der Graaf
(carolien@vroegvlieger.nl)

Drie nieuwe visatlassen

In december zijn de visatlassen voor Gelderland en Noord-Holland verschenen. Een mooie afronding van vele jaren van inventariseren door een groot aantal vrijwilligers in deze provincies.
In de atlassen zijn alle gegevens met betrekking tot de verspreiding van zoetwatervissen gebundeld met voor elke soort een actueel en compleet overzicht van de verspreiding, de ecologie, het leefgebied en de uiterlijke kenmerken. Hiernaast wordt in afzonderlijke hoofdstukken ingegaan op de historie van de visserij, de voorkomende watertypen, de indeling van de Nederlandse zoetwatervisfauna en de wijze waarop deze beschermd en beheerd worden. Natuurlijk voorzien van overzichtelijke verspreidingskaarten, interessante figuren en fraaie foto's. Door de vele bronnen die zijn gebruikt vormen beide atlassen een standaardwerk en een must voor iedere natuurliefhebber, sportvisser, water- en natuurbeheerder.
De Visatlas Flevoland is ook in december verschenen. Deze atlas heeft een iets andere insteek en is meer uit het oogpunt van de beleving van de waarnemers en vissers geschreven. Deze bevat onder andere een stekkenkaart voor sportvissers.

- De vissenatlas van Gelderland is te bestellen via www.ravon.nl > winkel (€ 29,95)
- De atlas van Noord-Holland is verkrijgbaar via www.landschapnoordholland.nl (€ 25)
- De atlas van Flevoland is verkrijgbaar via www.sportvisserijnederland.nl (€ 15)

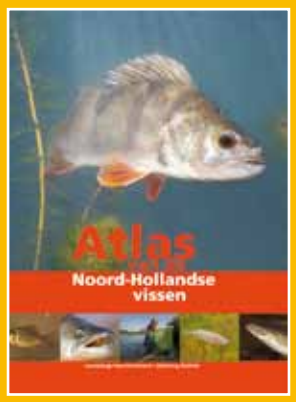

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Annie Zuiderwijk	Duinen Eilanden	a.c.m.zuiderwijk@uva.nl	020 6255103		■		
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023 5248391		■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024 7410600		■		
Arthur de Bruin	Vissenwerkgroep Overijssel	a.debruin@ravon.nl	024-7410602				■
Carla van der Maas	Het Gooi	carlavandermaas@live.nl	06 38393861	■			
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connpbarrett@yahoo.com	071 5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593 525620		■		
Domin Dalessi	Noordoost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040 2855216		■		
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331			■	■
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06 51527364				■
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06 42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320 294939		■		■
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06 46524630	■		■	■
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545 473185	■	■		
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06 38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020 6650925		■		
Marcel Gutter	Utrecht	marcel.gutter@provincie-utrecht.nl	030 2582589		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06 24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06 22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06 51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478 514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Richard Struijk	Visatlas Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024 7410607				■
Robert Top	Noord-Holland	idranor@hotmail.com	06 21273494	■		■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06 54295218		■		
Sander Hunink	Noordoost-Brabant	s_hunink@hotmail.com	06 18370282			■	■
Stephan Huijgens	Drenthe & Groningen	danzigiv@gmail.com	06 53325705	■		■	
Teddy Dolstra	Friesland	teddydolstra@hetnet.nl	06 21686354				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@home.nl	0475 537045		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058 2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06 14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030 6963771	■	■		

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

Werkgroep Vissen, Amfibieën & Reptielen Noord-Holland gaat van start

De afgelopen jaren zijn er in het kader van het verzamelen van gegevens voor de Atlas van de Noord-Hollandse amfibieën en reptielen & Atlas van Noord-Hollandse vissen veel excursies en inventarisaties georganiseerd. Daar willen wij ook na het verschijnen van deze atlassen in de vorm van een werkgroep mee doorgaan.

Doel

Doel van de werkgroep is een stimulerende gelegenheid te bieden naar de studie van vissen, amfibieën en reptielen. In de werkgroep zijn beginners en kenners van harte welkom. Het is de bedoeling dat de werkgroepleden hun kennis vergroten en delen, en dat ze ervaring kunnen opdoen met het inventariseren, determineren, monitoren en het beschermen van diverse soorten vissen, amfibieën en reptielen.

Activiteiten

De activiteiten van de werkgroep zullen voornamelijk gericht zijn op het verzamelen van veldgegevens om zo een bijdrage te leveren aan het in kaart brengen van de verspreiding van de zoet-, brak- en zoutwatervissen, amfibieën en reptielen in Noord-Holland. Daarnaast kunnen er mogelijk ook elders excursies worden georganiseerd. Ieder jaar worden er minimaal vier activiteiten georganiseerd. Ook lezingen behoren tot de mogelijkheid. Gedurende de lezingen wordt de nadruk gelegd op kennisoverdracht over de morfologie, ecologie, leefgebieden, gedrag en het beschermen van de diergroepen. Maar ook het leren determineren van bijvoorbeeld visbroed kan de revue passeren. Iedereen die zich wil gaan bezighouden met de studie van deze soortgroepen is welkom.

Informatie

Dit is een initiatief van drie betrokken leden van de organisaties KNNV Amsterdam, Landschap Noord-Holland & RAVON. Wie belangstelling heeft voor de Werkgroep Vissen, Amfibieën & Reptielen en graag eens wil komen kennismaken of zich wil aanmelden, wordt verzocht contact op te nemen met een van hen. Middels mailings zullen we u op de hoogte houden. Aankondigingen en excursieverslagen worden ook gepost op het RAVON-forum (mapje Noord-Holland) en de website van Landschap Noord-Holland.

Geert Timmermans (KNNV afdeling Amsterdam)
harmat4@xs4all.nl
Kees Dekker (Landschap Noord-Holland)
k.dekker@landschapnoordholland.nl
Edo Goverse (RAVON)
e.goverse@uva.nl

Snoek (Foto: Arthur de Bruin)